

OROSZ NÓRA NATÁLIA

A locatio conductio és a közbeszerzési gyakorlat az ókori Rómában

I. Bevezetés

A modern társadalom gazdasági életében egyre nagyobb szerepet játszó közbeszerzési gyakorlat alapjai már az ókorban is tetten érhetők. A téma feldolgozására Cicero Verres elleni második beszédének egyik epizódja, a Castor templom fenntartási munkálatai motiváltak.

Dolgozatomban számos vitás jogi kérdés ismertetése mellett részletesen kitérek a *locatio conductio* (bérlet) – elsősorban a Cicero-szövegben releváns *locatio conductio operis* (műbérlet, vállalkozás) – elméleti és gyakorlati bemutatására, továbbá a jogi terminus technicusok lexikai elemzésére. Vizsgálódásom a Digestából, továbbá Gaius Institutioiból merített jogi források mellett számos irodalmi és epigráfiai műre is kiterjed. Igyekszem széleskörűen ismertetni a hazai és a nemzetközi szakirodalmat, és felhasználni az eddigi kutatómunkák eredményeit.

Bevezetésül vessünk egy pillantást a Castor templomra: hol állt és miért volt fontos az ókori Rómában ez az épület? Cicero érvelése azt sugallja, hogy tudatosan emelte ki ezt a korrupciós botrányt Verres számos hasonló ügye közül. Valószínű, hogy a templom kultikus és politikai jelentősége érzelmileg befolyásolni tudta az esküdteket a tárgyalás folyamán.

II. A Castor templom fenntartási munkálatai

1. Mitológiai háttér

A Castor és Pollux templom, illetve annak maradványai Rómában ma is központi helyen, a *Forum Romanum*on állnak.

A Dioszkuroszok a görög mitológiában Léda iker-fiai, spártai királyfiak. Apjuk Zeusz, illetve Léda férje, Tündareosz volt. Nevük jelentése: Zeusz-fiak,

mert nővéreikhez, Helenéhez és Klütaimnésztrához hasonlóan egyiküket, Polüdeukészt (lat. Pollux) Zeusz nemzette, aki ezért halhatatlan lett, míg Tündareosz fia, Kasztór (lat. Castor) halandónak született.¹

A származásukból eredő különbözőségein túl Homérosz Polüdeukészt ökölvívó tudományával, míg Kasztórt felülmúlhatatlan kocsihajtó képességével és a vad lovak megfékezésében való kiválóságával jellemzi. Cicero idejében hivatalosan *aedes Castoris*nak nevezték a Dioszkuroszok templomát. Rómában egy legenda őrzi a spártai királyfiak kultuszát, miszerint a Regillus-tavi csatában (Kr. e. 496.) sikeres fegyveres segítséget nyújtottak, és Rómába vitték a győzelmi hírt.²

2. A tényállás³

Az *aedes Castoris* fenntartási munkálataival a *censorok* Kr. e. 85-ben P. Iuniust bízták meg. Röviddel ezután a vállalkozó elhunyt, és örököse a gyámság alá kerülő két éves fiúgyermeké lett. Egy szenátusi rendelet szerint a fenntartási és javítási munkálatokat C. Verres és P. Caelius *praetorok*nak kellett ellenőrizniük és megítélniük. A *consulok* Kr. e. 75-ben ugyan új szerződéseket kötöttek, de a még nem ellenőrzött épületeket az azzal megbízott *praetorok*nak, Verresnek és Caeliusnak kellett átvenniük. Az elvégzendő munka magában foglalta az oszlopok régi vakolatának eltávolítását és azok újrafestését.⁴ Habonius is bevonták a munkálatokba, aki véletlen (*casu*) – az apa végrendelete szerint – a kiskorú Iunius gyámja volt.⁵

Később a vállalkozó, Habonius teljesítette a tőle elvárt követelményt: *ipsum templum omni opere esse integrum*⁶, azaz hogy „maga a templom az összes

¹ *Antik Lexikon*. (szerk. Szepesi Erika) Corvina. Budapest, 1993. 132.

² J. B. METZLER: *Der Kleine Pauly II.*, Aachen, 1979. 92–93.

³ A bonyolult tényállásban a következő személyek szerepelnek: Iunius senior – L. Sulla és Q. Metellus *consulok*; Iunius iunior – C. Octavius és C. Aurelius *consulok*; L. Marcius és M. Perperna *censorok*; L. Habonius – C. Verres és P. Caelius *praetorok*; C. Mustius, a gyámolt mostohaapja; M. Iunius, a gyámolt nagybátyja; P. Titius / M. Marcellus / L. Habonius, a gyámok; Chelidon *meretrix*, Verres ágyasa. in: G. KRÜGER: *Reden gegen Verres*. Reclam Universal-Bibliothek, Ditzingen 1994.

⁴ Cic. in Verr. II. 1, 55, 145: *Etenim quid erat operis? Id quod vos vidistis; omnes illae columnae, quas dealbatas videtis, machina adposita nulla impensa deiectae eisdemque lapidibus repositae sunt*. „Ugyanis mi volt a munka? Ez, amit ti láttatok; mindezek az oszlopok, amelyeket levakolva láttok, a mindenféle költség nélkül idehelyezett gép és a leemelt oszlopok, melyek ugyanezekre a kövekre visszahelyeztettek.” A Cicero-beszéd, a Digesta-helyek és a Puteoli-felirat magyar fordítása minden esetben Orosz Árpádné munkája.

⁵ Cic. in Verr. II. 1, 50, 132: *L. Habonio aedem Castoris tradi oportebat: is casu pupilli Iunior erat testamento patris: cum eo sine ullo intertrimento convenerat iani quem ad modum traderetur*. „A Castor templomot át kellett adni Haboniusnak: ő véletlen az árva Iunius gyámja volt, az apa végrendelete alapján. Vele minden veszteség nélkül megegyezésre jutott már (Verres), hogy milyen módon adja át (a templomot).”

⁶ Cic. in Verr. II. 1, 50, 132.

munkát tekintve ép legyen.” Verres az elkészült mű minőségi átvételénél (*probatio*) láthatta, hogy a sarkok a lehető legszebbre burkolt állapotban kerültek átadásra, minden új és ép volt.⁷ A *praetor* azonban mindenáron hibát keresett a vállalkozó teljesítésében: egyetlen kifogásként azt tudta felhozni, hogy az oszlopok nem merőlegesek, ezért nem megfelelő minőségűek. Cicero beszédének tanúsága szerint⁸ ugyanis Verres számára szégyenletes lett volna, ha egy ilyen nagy templom fenntartási munkálatai során nem tesz szert az építkezés elmaradásából, a *cautio* visszatartásából vagy a vesztegetésből származó jelentős haszonra. Habonius azzal védekezett, hogy a *lex contractus* csupán az oszlopok számáról rendelkezett, a merőlegesség feltétele nem szerepelt benne, hiszen ezzel el sem vállalta volna a munkát. Cicero Verres elleni beszédéből egyértelműen kiderül, hogy a vállalkozó nem volt felvértvezve egy méltánytalan átvételi eljárással szemben.

Ebben a szorult helyzetben a gyámok a kétéves gyermek védelmére sietettek. Közbenjárásuk azonban nem segített az árván. Úgy gondolták, a legegyszerűbb Verres ágyasát, Chelidont segítségül hívni, hogy a *praetort* rajta keresztül vesztegessék meg.⁹ Az ily módon felajánlott összeg azonban kevésnek bizonyult a *praetor* számára. *Non te pudet Verres, eius mulieris arbitrato gessisse praeturam?*, azaz „Nem szégyelled magad Verres, hogy ennek az asszonynak a kénye-kedve szerint viselted a *praetori* tisztséget?” – hangzik Cicero gúnyos vádjá.¹⁰ Ebben a szükséghelyzetben a gyámok úgy határoztak, magukra vállalták a *negotiumot*. Szerződést kötöttek Haboniusszal 200 000 *sestertius*ról¹¹, hogy tartsa vissza az újabb *licitatiot*.¹² Ebből az összegből ő átadott Verresnek 40 000 *sestertius*ot, amit a *praetor* ismét kevésnek talált, ezért az árverést (*licitatiot*) haladéktalanul ki akarta írni. Verres a kiírásnál nem tartotta be a publicitás szokásos szabályait.¹³

⁷ Cic. in Verr. II, 1, 51, 133: *videt undique tectum pulcherrime laqueatum, praeterea cetera nova atque integra*. „ő maga (Verres) megy Castor templomába, megnézi a templomot, és látja, hogy azt mindenfelől a legszebben fedett kockás mennyezet borítja, ezen kívül minden más új és ép.”

⁸ Cic. in Verr. II, 1, 50, 132: *indignum isti videri coepit ex tanta aede tantoque opere se non opinum praeda, praesertim a pupillo, discedere* „méltatlannak kezdett látszani a számára, hogy egy ekkora templomból és egy ekkora munkából, különösen a gyámolt fiútól, ne zsákmánnyal gazdagon távozzon.”

⁹ PÓKECZ KOVÁCS A.: *Locatio conductio operis*. Diss. Pécs, 2006. 84.

¹⁰ Cic. in Verr. II, 1, 53, 140.

¹¹ Cic. in Verr. II, 1, 53, 140: *Cum Habonio tutore, quod erat vix HS quadraginta milium, transignit HS ducentis milibus. Defert ad istum rem Habonius: ut sibi videatur, satis grandem pecuniam et satis impudentem esse*. „Ami alig volt 40 000 *sestertius*, azt Habonius gyámmal 200 000 *sestertius*ért végzik el. Habonius előterjesztést tesz erre a dologra, hogy számára ez úgy tűnjék, hogy ez elég nagy és szégyentelen összeg.”

¹² P. PIELER: *Römisches Vergaberecht*. in: FS Krejci I, Wien, 2001. 1491.

¹³ Cic. in Verr. II, 1, 54, 141: *Iste vero non procrastinat; locare incipit non proscripta neque edicta die, alienissimo tempore, ludis ipsis Romanis, foro ornato*. „Ő (Verres) pedig nem halasztja el, hanem elkezdí bérbe adni (a Castor-templom munkálatait), nem az előírt és meghirdetett nap-

A *censorok* gazdasági tevékenységüket *licitatio* és szerződéskötés útján fejtették ki. A *censori locatio* tárgyainak mindegyike, azok lajstroma alapján, a *tabulae censoriae*, az ismertté tétel napját megelőző napon kifüggesztésre került a *forumon*. A *locationak* a *leges censoriae*ben megnevezett feltételeit elsősorban a szerződő felek kötelezettségei és az őket megillető jogok jelentették, melyek között speciális szerződési normák szerepeltek a *licitatio*s eljárás egyes tárgyaira nézve.¹⁴

Verres az eljárásból kizárta a *pupillust* és mindenki mást, aki korábban szerződő partner volt. Cicero ezt jogtalannak ítéli meg, ugyanakkor kifejti, hogy a *praetor* meg sem próbálta palástolni tetteit:

(*Improbe verum callide*); *nihil ab isto vafrum, nihil veteratorum expectavit; omnia aperta; omnia perspicua reperientur, impudentia, amentia, audacia.*¹⁵ Azaz „(gonoszul, valójában ravaszul); tőle semmi ravasz és agyafúrt dolgot ne várjatok; minden nyíltan és átláthatóan napvilágra kerül, a szégyentelenség, az örület és a vakmerőség”.

A fenntartási munkálatokat tehát az egyedüli, konkurenciával nem rendelkező ajánló, Habonius kapta meg. Cicero magyarázatában¹⁶ a *locator opus* a vállalkozás létrejöttére utal, amit a város (a római nép) kötött azzal a vállalkozóval, aki a munka megfelelő határidő alatt történő elvégzéséhez a legkedvezőbb feltételeket nyújtotta, és a hibátlan teljesítésre biztosítékot adott (*praedibus et praediis populo cautum est*), azaz kezes állítást, ingatlant kötött le. A vállalkozótól megkívánták a hozzáértést (*peritia*), a szakismeretet, a mesterség tudását.¹⁷ Az elkészített mű minőségi átvételére (*probatio*) pedig a megrendelő (*locator*), adott esetben a *praetor urbanus* vált jogosulttá, aki később az átvételt (*acceptio*) írásban rögzítette, majd kifizette a vállalkozó díját (*merces*).

Verres 560 000 *sestertius* (*merces*) ellenében rendelte meg Haboniustól azt a munkát, amit az eljárásból kizárt gyámok 40 000 *sestertius*ért végeztek volna el.¹⁸ Az *aedes Castoris* fenntartási munkálatait realisan ezért az összegért lehetett volna kivitelezni. A *praetor* nyilvánvalóan azt gondolta, hogy a konkurencia kizárásával egy jelentősen megnövelt összeg ellenében végeztetheti el a munkát. A haszonszerző természetesen maga Verres volt, hiszen őt illette a munka átadása után fennmaradó összeg.

ra, hanem a lehető legkevesbé megfelelő időpontban, a római játékok idején, a feldíszített fórumon.”

¹⁴ W. KUNKEL – R. WITTMAN: *Staatsordnung und Staatspraxis der Römischen Republik*. Die Magistratur. München, 1995. 447.

¹⁵ Cic. in Verr. II. 1, 54, 141.

¹⁶ Cic. in Verr. II. 1, 56, 142: *Locator opus id quod ex mea pecunia reficiatur; ego me refecturum dico; probatio futura est tua, qui locas; praedibus et praediis populo cautum est.* „A (fenntartási) munka (a vállalkozónak) bérbe adatik, ami a saját pénzemből lesz kifizetve. Kijelentem, hogy én végzem a helyreállítást, és a jövőbeli vizsgálat (*probatio*) a tiéd, aki azt bérbe adod. A birtokok és a kezesek által a nép számára biztosíték adatott.”

¹⁷ MOLNÁR I. – JAKAB É.: *Római jog*. Leges diligens. Szeged, 2008. 301.

¹⁸ Cic. in Verr. II. 1, 56, 144.

Az *opus* elvégzésének határideje december 1-jével lejárt, átadására azonban csak szeptember 13-án került sor. Az időtartam rövidege mindenki más számára lehetetlenné tette volna a teljesítést: *Diem praestituit operi faciundo Kalendas Decembris, locat circiter Idus Septembris; angustis temporis excluduntur omnes*. „Előre kitűz egy napot a munka elvégzésére: december 1-jét, bérbe adja (a munkát) körülbelül szeptember 13-án: az idő szűkössége miatt (a vállalkozásból) mindenki ki van zárva.”¹⁹

Habonius késedelembe esett a mű elkészítésében, de annak átadására sem december 1-jén, sem 5-én, sem 13-án nem kényszerítette senki: *Nemo Habonio molestus est neque Kalendis Decembribus neque Nonis neque Idibus; denique aliquanto ante in provinciam iste profiscitur quam opus effectum est*.²⁰

A *praetor* a teljesítésre megszabott határidő lejártá után négy évvel pótolta mulasztását: *Habonius opus in acceptum rettulit quadriennio post quam diem operi dixerat*.²¹

A vádbeszédből egyértelműen kiderül, hogy Cicero legfontosabb bizonyítéka Verres ellen az átvett munka számlakönyvbe történő bejegyzésének hiánya volt.²²

3. A vállalkozási szerződés rekonstrukciója

A szerződés (143.§ – 148.§) formulájának szövege elszórtan található meg Cicero Verres elleni vádbeszédében. A *lex contractus* számunkra releváns része a következőképpen rekonstruálható:

143.§ *Lex operi faciundo. Quae pupilli Iuni - C. Verres praetor urbanus addidit. Qui de L. Marcio M. Perperna censoribus – – socium ne admittito neve partem dato neve redimito.*

146.§ *Si quid operis causa rescideris, reficito. Qui redemerit satis det damni infecti ei qui a vetere redemptore accepit. Pecunia praesens solvetur. Hoc opus bonum suo cuique facito.*

148.§ *Rediviva sibi habeto.*

143.§ „Törvény a munka elvégzésére. Amely Iunius gyámolté – és C. Verres *praetor urbanus* hozzájárul – aki L. Marcius és M. Perperna²³ *censoroktól* – – (itt hiányos a szöveg, de feltételezzük, hogy a következő megszorítás a gyámolt-

¹⁹ Cic. in Verr. II. 1, 56, 148.

²⁰ Cic. in Verr. II. 1, 57, 149: „Habonius senki nem kényszerítette sem december 1-jén, sem 5-én, sem 13-án, és végül valamivel azelőtt távozott el a provinciába, mint ahogy a munka elkészült.”

²¹ Cic. in Verr. II. 1, 57, 149: „Négy évvel későbbi napot terjesztett elő a mű átvételére, mint amely napot a munkának (pontosabban a munka elvégzésének) mondott.”

²² R. M. THILO: *Der codex accepti et expensi im Römischen Recht*. MUSTER-SCHMIDT. Göttingen, 1980. 496.

²³ A német fordításban helytelenül Perperna szerepel, ld. KRÜGER: (fent lj. 3), 131.

ra nézve a két *censortól* származik) ne fogadjon társat, ne adjon és ne vállaljon részesedést.”

146.§ „Ha a munka során valamit megsemmisítesz, akkor azt helyre kell hoznod. Aki a munkát elvállalta, az tegyen eleget az okozott kárnak, annak javára, aki a régi vállalkozótól azt elfogadta. A jelen összeg fiztessék meg. Ezt a munkát kinek-kinek jól végezd el.”

148.§ „A régi felhasznált (épület) anyagokat tartsd meg magadnak.”

A szerződésből egyértelműen kimutatható, hogy a munkálatok továbbadása egy másik vállalkozónak a mű rendeltetésszerű előállításánál ugyanúgy lehetséges volt, mint annak késedelmes vagy hibás teljesítése esetén. Ries szerint kevésbé tűnik valószínűnek, hogy épp az a vállalkozó, aki hibásan teljesített, a második kiírást is legálisan megpályázhatta volna.²⁴ Cicero viszont a szokásjogra hivatkozva gyakorinak tartja ezt a lehetőséget (*ubi illa consuetudo*).

A vállalkozást szerződészerűen kellett teljesíteni. A *conductor* viselte az *opus* rendeltetésszerű előállításnak bizonyítási terhét is.²⁵ A *probatio operis* a *lex contractus*nak megfelelően kellett végrehajtani. Vizsgálunk kell azonban az építési és az épület-fenntartási vállalkozás közbeszerzési gyakorlatát, amire dolgozatom utolsó részében kívánok részletesen kitérni.

Ifjabb Plinius²⁶ levelezésében²⁷ találunk egy hasonló horderejű példát a vállalkozó hibás teljesítésére. A Pliniusnak írt levél²⁸ szerzője egy félbehagyott színházépítési munkálatról tudósít Nicaeában, és utal az *opus* jelentős hiányosságaira. Az épület ugyanis megsüllyedt, melynek oka a vizenyős talaj, vagy a silány és málló építőkö lehetett.²⁹ A munkálatok hatalmas pénzüsszeget emésztettek fel. Nem dőlt el azonban, hogy befejezzék, lebontsák vagy félbehagyják a nicaeai színházat. A további felmerülő költségek fedezeteként a levél írója külön kitér a magánszemélyek hozzájárulásainak lehetőségére is.

²⁴ P. RIES: *Bauverträge im Römischen Recht*. Univ., Diss., München, 1990. 155. Adott esetben nem beszélhetünk hibás teljesítésről, hiszen Habonius a művet rendeltetészerűen állította elő.

²⁵ RIES: (fent lj. 24) 152.

²⁶ Caius Plinius Caecilius Secundus, ifj. Plinius (Novum Comum, Kr. u. 61. v. 62. – 113 körül): id. Plinius unokaöccse és fogadott fia, római hivatalnok és író, szónok és ügyvéd. Irodalmi írásai közül kilenc könyvben összefoglalt levelei (Epistulae) maradtak fenn. In: *Antik Lexikon* (fent lj. 1), 460.

²⁷ *Ifjabb Plinius: Levelek* (ford. Borzsák I. – Maróti E. – Muraközy Gy. – Szepessy T.), Európa, Budapest, 1981. 330.

²⁸ Plin. ep. 10, 39: „Uram, a nagy részben már felépült, de még befejezetlen nicaeai színház, amint értesültem (a kimutatásokat ugyanis még nem állították össze teljesen), több mint tízmillió *sestertiust* emésztett fel, és attól tartok, hiába. Tudniillik megsüllyedt, és hatalmas repedések támadtak rajta. Ennek oka vagy a vizenyős és süppedős talaj, vagy a silány és málló építőkö. Megfontolást érdemel, egyáltalán befejezzék-e vagy félbehagyják, vagy akár bontsák le. Mert nem hiszem, hogy a tartóoszlopok és támfalak, amelyekkel időnként megerősítik, olyan tartósak lesznek, mint amilyen költségesek. Ehhez a színházhoz sok minden járulna még magánszemélyek felajánlásából.”

²⁹ Ld. részletesen: a veszélyviselésről szóló rész.

A vizsgált Cicero-beszéd és a Pliniusnak írt levél ismeretében arra a következtetésre jutunk, hogy már a rómaiak is jól tudták: nem mindig az a legjobb ajánlattevő, aki az *opus* előállítását a legkisebb összegért vállalja. Ott pedig, ahol az a *conductor* kapja meg a megbízást, aki a legtöbbet kéri, érdemes a *locator* (ld. Verres *praetor*) eljárását etikai szempontból is megvizsgálni.

4. A jogi problémák

*Nam quid ego de cotidiano sermone querimoniaque populi Romani loquar, de istius impudentissimo furto seu potius novo ac singulari latrocinio? ausum esse in aede Castoris, celeberrimo clarissimoque monumento – quod templum in oculis cotidianoque aspectu populi Romani positum est.*³⁰ „Mit mondjak én a római nép mindennapi szóbeszédéről és panaszáról, ennek (Verres) igen szégyentelen lopásáról vagy inkább új és egyedülálló rablásáról? Hogy mit merészelt (elkövetni) a Castor templomban, ebben a sokat látogatott és igen híres műemlékben, amely templom a római nép szeme előtt és mindennapi látókörében helyezkedett el” – hangzik Cicero fővádja Verres *praetor* ellen. Az *aedes Castoris* fenntartási munkálatának jogi értelmezése szempontjából vitatott, hogy Cicero szóhasználatában a *furtum* jogi vagy retorikai összefüggésben értelmezhető-e. Paulus (D. 47, 2, 1, 3) szerint: *Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus eius possessionisve*. Azaz „a lopás egy dolog bűnös birtokbavétele haszonszerzés céljából, akár magát a dolgot, akár annak használatát, akár annak birtokát illetően”. Ez magában foglalja egy dolog valóságos elvételét (*furtum rei*), a használatlopást (*furtum usus*) és a birtoklopást (*furtum possessionis*). A *furtum rei* alatt sikkasztást, jogtalan elsajátítást és orgazdaságot értünk. A római jogi tankönyvek meghatározása szerint a lopás nem más, mint egy idegen ingó dolog bűnös megragadása (birtokba vétele) vagyoni haszonszerzési céllal.³¹ A Cicero-szövegben a *furtum* német fordításaként „Diebstahl”³² szerepel. A német római jogi tankönyvek az előbbinél szabatosabban határozzák meg a lopás bűncselekményét: „Furtum ist das heimliche Wegtragen der fremden beweglichen Sache.”³³

A vádbeszédből nem tűnik ki egyértelműen, hogy milyen jogi alapja volt annak, hogy Habonius átvette a javítási munkálatokat: egyidejűleg kötötték a szerződést vagy Habonius P. Iunius alvállalkozója³⁴ volt. Minden valószínűség szerint neki kellett a P. Iuniust követő vállalkozónak lennie, mert a szerződésben az áll: *socium ne admittito neve partem dato neve redimito*. Azaz: „ne fogadjon (P.

³⁰ Cic. in Verr. II. 1, 49, 129.

³¹ MOLNÁR – JAKAB: (fent lj. 17) 322.

³² KRÜGER: (fent lj. 3) 119.

³³ A lopás az idegen dolog titokban történő elvétele. in: M. KASER – R. KNÜTEL: *Römisches Privatrecht*. C. H. Beck, München, 2007. 193.

³⁴ A fővállalkozó felelősségét az alvállalkozó hibáiért a kiválasztással történt gondatlansággal okolták meg (*culpa in eligendo*). in: MOLNÁR – JAKAB: (fent lj. 17) 302.

Iunius, később Iunius gyámolt) társat, ne adjon és ne vállaljon részesedést”.³⁵ Mivel a munkát még nem adták át, a felelősség átszállt a következő vállalkozóra, aki az elődjétől a biztosítékokra is igényt tartott.

Hasonló kikötéssel találkozunk Cato A földművelésről című kézikönyvében (De agricultura Kr. e. 154.): *socium ne quem habeto, nisi quem dominus iusserit aut custos*.³⁶ A mű keletkezési idejéből arra következtethetünk, hogy már jóval a Castor templom építése előtt szokás volt megakadályozni a vállalkozó szabad társválasztását a munkavégzés során.

A vizsgált Cicero-szövegből, a közbeszerzési gyakorlatból és a szerződésekből egyértelműen kimutatható, hogy egy és ugyanazon vállalkozót ún. láncszerződések formájában hosszabb időre is meg lehetett bízni.³⁷

A későbbiekben a *locatio conductio* mint konszenzuális szerződés átfogó vizsgálata során külön kitérek a Verres elleni vádbeszéd azon aspektusára, ami az átvett mű számlakönyvbe történő bejegyzésének elmaradását, azaz az írásbeliség hiányának jelentőségét taglalja. További bizonytalanságra adhat okot az egyes jogi kifejezések téves terminológiai használata. A *locatio conductio operis* felelősségi kérdéseit, illetve a közbeszerzési eljárás során elkövetett visszaélések jogi vonatkozásait dolgozatom külön részeiben vizsgálom.

III. A *locatio conductio*

1. Dogmatikai egységkoncepció a szakirodalomban

A *locatio conductio* vizsgálata szempontjából fontos kérdés, hogy egy egységes jogintézménnyről beszélhetünk-e vagy annak három heterogén típusáról. Arangio-Ruiz híres tankönyvében³⁸ arra hívta fel a figyelmet, hogy a bérlet hármass felosztása, illetve az egyes típusokat jelölő fogalmak (*rei*, *operarum*, *operis*) sem Gaius Institutioiban, sem a Digestában nem találhatók meg.³⁹ Tanítványa, Brasiello⁴⁰ a *locatio conductio*t egy, a rómaiak által jól ismert, egységes szerződésnek minősítette. Közvetett módon támasztotta alá az egységkoncepciót Olivier-Martin⁴¹, aki abból indult ki, hogy a római jogászok számára a bérlet modern trichotómiája mint teoretikus felosztási szempont ismeretlen

³⁵ Cic. in Verr. II. 1, 56, 143.

³⁶ Cato, de agr. cult. 145, 3: A vállalkozónak ne legyen társa, csak az, akit a tulajdonos vagy a felvigyázó kijelöl. in: M. P. CATO: *A földművelésről*. (ford. Kun J., szerk. Kun J. – Maróti E.) Akadémia. Budapest, 1966. 248p.

³⁷ PIELER: (fent lj. 12) 1493. Ries szerint hibás teljesítés esetén ez kizárt (ld. 6. old.).

³⁸ V. ARANGIO-RUIZ: *Corso di Istituzioni di diritto romano*. Jovene, Napoli, 1921.

³⁹ ARANGIO-RUIZ: (fent lj. 38) 235–240., in: Pókecz Kovács: (fent lj. 9) 11.

⁴⁰ U. BRASIELLO: *L'unitarietà del concetto di locazione in diritto romano*. in: RISG NS 2 (1927), 529 pp. és NS 3 (1928), 1pp.

⁴¹ F. OLIVIER-MARTIN: *Des divisions du louage en droit romain*. in: RHD 15 (1936), 419–475.

volt⁴², és az antik források sem illeszthetők be maradéktalanul ebbe a sémába.⁴³ Művében azonban sugalmazza, hogy a hármasság hiánya nem jelenti azt, hogy a római jogtudomány nem jutott el a *locatio conductio* típusainak gyakorlati megkülönböztetéséig.⁴⁴ Az utóbbi évtizedekben sok neves kutató, köztük De Zulueta⁴⁵, Thomas⁴⁶, Kaser⁴⁷, Fiori⁴⁸, Biondi⁴⁹, Guarino⁵⁰, Volterra⁵¹, Thielmann⁵² és Schulz⁵³ tört lándzsát az egységkoncepció mellett. Mayer-Maly⁵⁴, Molnár Imre⁵⁵ és Alzon⁵⁶ azonban erős fenntartással kezelték a *locatio conducio* hármas felosztásának elvetését. Niedermayer⁵⁷ a trichotóm elméletet képviselte, de dogmatikai szempontból nélkülözhetetlennek tartotta az egységkonceptiót, hiszen „abból kiindulva következtethetünk az egyes szerződéstípusok szinte azonos jogkövetkezményeire”.⁵⁸

2. A locare és conducere szavak lexikai jelentése

A jogintézmény megértését elősegíti a *locatio* és a *conductio* kifejezések jelentésének pontos ismerete. Finály Henrik latin nyelvi szótára a következő jelentést fűzi a „*loco*” szóhoz: 1. valahová állít, tesz, helyez, 2. bérbe ad, kiad.⁵⁹

Locus az a hely a piacon, ahová a tulajdonos az árúját kiállíthatta.⁶⁰ Gaius *Institutio*-iban olvashatunk az ingó dolgokra vonatkozó *locatioról*.⁶¹ Az ingatlanra vonatkozóan Plautusnál és Varrónál jelenik meg a *locare* kifejezés.⁶²

⁴² H. KAUFMANN: *Die altrömische Miete*. Böhlau. Köln, 1964. 1.

⁴³ TH. MAYER-MALY: *Locatio conductio*. Herold. Wien, 1956. 16.

⁴⁴ F. OLIVIER-MARTIN: (fent lj. 41) 422 pp., in: PÓKECZ KOVÁCS: (fent lj. 9) 14.

⁴⁵ F. DE ZULUETA: *The Institutes of Gaius*. Part II, Commentary, Clarendon Pr, Oxford, 1953.

171 p.

⁴⁶ J. A. C. THOMAS: *Custodia and Horrea*. in: RIDA 6 (1959), 371 pp.

⁴⁷ M. KASER: *Periculum locatoris*. in: SZ 74 (1957), 156.

⁴⁸ R. FIORI: *La definizione della 'locatio conductio'*. *Giurisprudenza romana e tradizione romanistica*. Jovene. Napoli, 1999.

⁴⁹ B. BIONDI: *Istituzioni di diritto Romano*. Giuffrè. Milano, 1956. 524 p.

⁵⁰ A. GUARINO: *Diritto privato romano*. Jovene. Napoli, 2001. 482 p.

⁵¹ E. VOLTERRA: *Corso di istituzioni di diritto privato romano*. Ricerche. Roma, 1961. 515.

⁵² G. THIELMANN: *Die römische Privatauktion. Zugleich ein Beitrag zum römischen Bankierrecht*. Duncker & Humblot. Berlin, 1961. 28.

⁵³ F. SCHULZ: *Classical Roman Law*. Clarendon Pr. Oxford, 1951. 544.

⁵⁴ MAYER-MALY: (fent lj. 43) 18 p.

⁵⁵ MOLNÁR I.: *Fejezetek a klasszikus kori locatio conducito köréből*. in: Acta Universitatis Szegediensis Tom. XXIX. Fasc. 2., Szeged, 1982. 32. pp.

⁵⁶ C. ALZON: *Problèmes relatifs à la location des entrepôts en droit romain*. Cujas. Paris, 1965.

⁵⁷ H. NIEDERMAYER: *Besprechung von v. Bolla, Untersuchungen zur Tiermiete und Viehpacht im Altertum*. 1941. 321–323.

⁵⁸ MAYER-MALY: (fent lj. 43) 18.

⁵⁹ FINÁLY H.: *A latin nyelv kézikönyve*. Franklin. Budapest, 1884. 1151.

⁶⁰ G. WISSOWA: *Paulys Realencyclopädie*. Stuttgart, 1926. 938 p.

⁶¹ Gai. 4. 28, utalást találhatunk benne a XII táblás törvényekre.

⁶² PÓKECZ KOVÁCS: (fent lj. 9.) 9.

A „*conducere*” szó jelentése 1. összehord, hűz, gyűjt, egyesít, 2. kibérel, bérbe fogad, 3. haszonbérbe vesz, 4. valamit pénzért felvállal, 5. pénzen vesz, vásárol.⁶³

A *locare* és a *conducere* terminológiai vizsgálatával mélyrehatóan foglalkozott Mommsen⁶⁴, Knip⁶⁵ és Degenkolb⁶⁶, akik úgy tartották, hogy a *locare* jelentése áthelyezni, elmozdítani, „*placieren*”⁶⁷ értelemben.

3. A *locatio conductio* legfőbb ismérvei

A klasszikusok a bérleti szerződés alapjának a konszenzust tekintették. Paulus szerint a *locatio conductio* megegyezéssel jön létre.

D. 19, 2, 1: *Locatio et conductio cum naturalis sit et omnium gentium, non verbis, sed consensu contrahitur, sicut emptio et venditio.* „A bérleti szerződés, mivel minden népnek természetes (dolga), nem szóban, hanem megegyezéssel köttetik, miként az adásvétel.

A „*non verbis*” arra utal, hogy a *stipulatio*val teremtett verbális kötelelemnek nincs helye.⁶⁸

Gaius, *Institutio*iban megerősíti a konszenzus jelentőségét.

Gai. 3. 135: *Consensu fiunt obligationes in emtionibus venditionibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis.* „(Puszt) megegyezéssel jönnek létre a kötelek az adásvételeknél, a bérleteknél, a társaságoknál, a megbízásoknál.”

Gaius a formalitások mellőzésénél egy lépéssel továbbmegy Paulusnál⁶⁹, amikor kijelenti, hogy nemcsak a szavaknál mellőzendők a formaságok, hanem az írásnál is, vagyis csak a felek megállapodása a döntő, sőt távollévők között is köthetnek ilyen ügyletek.⁷⁰

Gaius egyértelmű tanítása ellenére kétségek merültek fel a *locatio conductio* konszenzuális karakterét illetően. Ennek oka a reálszerződésekben⁷¹ és a *litteral*

⁶³ FINÁLY: (fent lj. 59) 446.

⁶⁴ TH. MOMMSEN: *Die römischen Anfänge von Kauf und Miete.* in: SZ 6 (1885), 263 p.

⁶⁵ F. KNIP: *Societas publicanorum.* Fischer, Jena, 1896. 94 pp.

⁶⁶ H. DEGENKOLB: *Platzrecht und Miete.* Lüderitz, Berlin, 1867. 94 pp., 133 pp.

⁶⁷ A „*placieren*” jelentése helyet foglalni, elhelyezni.

⁶⁸ MOLNÁR I.: *A locatio conductio a klasszikus római jogban.* (kandidátusi értekezés) Szeged, 1977. 40.

⁶⁹ MOLNÁR: (fent lj. 68) 39., 41.

⁷⁰ Gai. 3. 136: „Még pedig azért mondjuk, hogy ilyen megegyezéssel jönnek létre a kötelek, mivel nem kívánják meg sem a szavak, sem az írás valamilyen sajátzerűségét, hanem elegendő, ha azok, akik az ügyletben eljárnak, megegyeznek. Épp ezért a távollévők között is kötnék ilyen ügyleteket, pl. levél vagy hírvető útján, mert máskülönben szóbeli kötelelem távollévők között nem jöhet létre.”

⁷¹ A reálszerződés a *bonae fidei* szerződések egyik csoportja, amikor a szerződést a dolog (*res*) átadása hozza létre. MOLNÁR – JAKAB: (fent lj. 17) 275.

*contractus*okban⁷² keresendő. A Degenkolb⁷³ vagy Karlowa⁷⁴ által képviselt tézis; miszerint a *locatio conductio* reálszerződés, Gaius idejére vezethető vissza.

Bolla⁷⁵ azonban minden időben ragaszkodott a *locatio conductio* minden formájának konszenzuális felfogásához, és ezzel a római jogban is elutasította annak reálszerződéssé minősítését. Ugyanakkor a *locatio conductio* konszenzuális karakterét igazolja egy nem csekély értékű irodalmi forrás is⁷⁶, amelyben Plautus⁷⁷ híres szakácsát, illetve annak munkaerejét a *forum*on szóbeli megegyezés alapján veszik bérbe (*locatio conductio operarum*). Az Aululáriában színpadra állított eset tanúsága szerint, az esküvői lakomára felfogadott szakácsokat és fuvolásnőket egy Strobilus nevű rabszolga osztja el leendő uraik között.

Strobilus: Uram bevásárolt, s fogadott szakácsokat a *forum*on, s e fuvolásnőket; énnekem pedig meghagyta: mindent osszak kétfelé.⁷⁸

A fősvény Euclio házába küldött szakácsot, Congriot gyalázatosan elverik, mert a háziúr szerint az ő kincsét igyekezett felkutatni.

Euclio: Hát tudhatom vagy nem tudom, hogy házam kirablod?⁷⁹

Euclio sütni-főzni küldi a felháborodott Congriot, majd tudtára adja, hogy nem szónoknak, hanem szakácsnak „bérli”, aki a verésért „külön bért” követel.

Euclio: Süss és sűrödj, főzz és forogj annyit, amennyit jólesik.

Congrio: Jókor, mert már füstélyoddal megraktad a fejemet.

Euclio: Mars be: szakácsnak alkalmaztunk, nem szónoknak bérelünk.

(*Intro abite, opera huc conducta est vostra, non oratio.*⁸⁰)

Congrio: Hej, te vénség, a verésért, tudd meg, külön bért fizetsz.

(*Heus, senex, pro vapulando hercle ego abs te mercedem petam.*)

Szakácsnak fogadtatok fel, nem pedig, hogy verjetek.

Euclio: Csak perelj be; s most ne untass. Menj és főzd az étkeket.⁸¹

(*Lege agito mecum.*⁸²)

⁷² A *litteral contractus* olyan írásbeli formához kötött szerződés, amelyet a számlakönyvekbe bejegyeztek, azaz a szerződést a bejegyzés, a *transcriptio* hozta létre. in: MOLNÁR – JAKAB: (fent lj. 17) 279.

⁷³ DEGENKOLB: (fent lj. 66) 188 pp.

⁷⁴ O. KARLOWA: *Römische Rechtsgeschichte II.* Veit. Leipzig, 1901. 635 p.

⁷⁵ S. BOLLA: *Untersuchungen zur Tiermiete und Viehpacht im Altertum.* Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte, in: Heft 30., München, 1969. 2477.

⁷⁶ PLAUTUS: *Aulularia* (A bögre) In: DEVECSERI G.: *Plautus vigjátékai.* Magyar Helikon, Budapest, 1977. 139 p.

⁷⁷ TITUS MACCIUS PLAUTUS (Sarsina (Umbria), Kr. e. 250. körül – 184.) a legjelentősebb római komédiaíró. In: Antik Lexikon, 459.

⁷⁸ PLAUTUS: *A bögre.* 159.

⁷⁹ PLAUTUS: (fent lj. 78) 166.

⁸⁰ PLAUTUS: (fent lj. 78) 455.

⁸¹ PLAUTUS: (fent lj. 78) 168.

Az Aulularia eredeti latin szövegének vizsgálata során olyan jogi kifejezésekkel találkozunk, mint az *opera* (munka), a *conduco* (kibérel, bérbe fogad), a *merces* (díj, bér) és a *lege agere* (törvény szerint bánni, cselekedni), melyek Plautus elmélyült jogi terminológiai ismeretéről tanúskodnak.

Euclio a munkában töltött ideje szerinti bérfizetés ellenében bérbe vette a szakácsot, illetve annak munkaerejét. Mivel azonban Euclio elverte Congriot, a sértett szakács kártérítési követeléssel, azaz különbér igénnyel állt elő, amit *merces*nek nevezett.

Nem értek itt egyet Mayer-Malyval⁸³, aki az eset értelmezése során Congrio kártérítési igényét, valamint Euclio belenyugvást kifejező gúnyos reakcióját a lex Aquiliával, illetve a kártérítési igény téves bérre minősítésével, továbbá az aquiliasi felelősség és az általános kártérítési kereset félreértelmezésével magyarázza. Mindezt arra alapozza, hogy a pusztá ütlegetéssel megvalósul a lex Aquilia III. fejezetében foglalt *delictum*, amennyiben a törvény „nem fiatalabb” Plautusnál. Egyetértek abban, hogy *damnum corpore corpori datum*, azaz testnek test által okozott kár keletkezett, és a lex Aquilia (Kr. e. 286.) első és harmadik fejezete valóban a jogellenes károkozást (*damnum iniuria datum*) szabályozza. Plautus (Kr. e. 250. körül – 184.) nagy valószínűséggel ismerhette is az idegen rabszolga és a barom megölésére illetve megrongálására vonatkozó szabályokat. Az Aululariában azonban sehol nem található arra vonatkozó utalás, hogy Congrio rabszolga lett volna. Ellentmondást vélek felfedezni Mayer-Maly Dienstmiete-minősítése (*locatio conductio operarum*, azaz munkabérlet) és a Plautusnál „nem fiatalabb” lex Aquilia által szabályozott dologrongálásra utaló kijelentése között. Amennyiben ugyanis Euclio dologrongálást követett volna el Congrio nevű szakácsán, kénytelenek lennénk feltételezni, hogy Congrio rabszolga volt, és akkor eleve nem beszélhetnénk munkabérlet (Dienstmiete, azaz *locatio conductio operarum*), csupán dologbérletről (Sachmiete, azaz *locatio conductio rei*). Igaz, hogy a jusztiniánuszi jog a VI. században kiterjesztette a *delictum* alkalmazásának lehetőségét a szabad ember testében okozott károkra is, ezt a szabályozást azonban Plautus biztos, hogy nem ismerte. Azt azonban – az Aulularia tanúsága szerint – tudnia kellett, hogy a munkaszerződésnél a munkabér (*merces*) rendszerint pénzben utólagosan volt fizetendő, így a munkás a teljesítés után *actio locati*val perelhette a munkabért és a felmerülő kárát. Plautus Aulularia című komédiájából megállapíthatjuk, hogy a nagy római komédiaíró korában (Kr. e. II. - I. sz.) a *locatio conductio* már konszenzuál szerződésként volt ismert.

A *locati conductio*t *litteral contractus*nak – pontosabban írásbeli formához kötött jogügyletnek – pusztán nemzetközi jogi szempontból tekinthetjük, ugyanis egyetlen ismert római jogász sem használta e minősítést a bérlet fajtáira⁸⁴, an-

⁸² PLAUTUS: (fent lj. 78) 455 p.

⁸³ MAYER-MALY: (fent lj. 43) 83.

⁸⁴ MAYER-MALY: (fent lj. 43) 87.

nak ellenére, hogy már Cicero Verres elleni második beszéde is tanúskodik az írásba foglalás fontosságáról. Cicero legsúlyosabb bizonyítéka a *praetor* ellen a hiányos számlakönyv volt, ami a *locatio conductio operis* írásos formához való kötöttségére enged következtetni. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az átvett munkát is el kellett könyvelni, amit Verres nem tett meg, és mulasztását a teljesítésre kiszabott határidő letelte után négy évvel pótolta.⁸⁵

A bérleti szerződés a *ius gentium* hatására alakult, és szinallagmatikus *bonae fidei* kötelmet eredményezett. A bérleti szerződésből a feleknek két *bonae fidei iudicium* körébe tartozó kereset állt a rendelkezésére, az *actio locati* és az *actio conducti*.⁸⁶

4. A *locatio conductio* szerződéstípusai

A romanisták évszázadok óta három fajtáját különböztetik meg a *locatio conductionak*: a *locatio conductio reit* (dologbérlet), a *locatio conductio operist* (műbérlet vagy vállalkozás) és a *locatio conductio operarumot* (munkabérlet).⁸⁷

A *locatio conductio*t a szakirodalom olyan szerződésként definiálja, amely során a két fél abban állapodik meg, hogy az egyikük bért (*merces*) fizet, a másik fél cserébe egy dolgot (*res*) átenged használatra, gyümölcsöztetésre, vagy önmagát, illetve a munkáját (*opera*) engedi át, vagy munkával elérhető eredmény létrehozását (*opus*) vállalja.⁸⁸

Az egy fogalommal jelölt ügylet tehát egymástól jól elkülöníthető, három alapszerződés-típust foglal magában⁸⁹, amelyek a szerződések jellegének megfelelően különböző módon nyertek szabályozást, annak ellenére, hogy mindhárom alaptípusnál kimutatható a hasonló jellegű szabályozás.⁹⁰

5. A vállalkozó felelőssége a *locatio conductio operis*nél

A *locatio conductio operis*nél a szerződő felek a *dolus*ért és a *culpa*ért egyaránt felelnek. Gaius úgy véli, hogy külön őrzési díj nélkül – pusztán a visszterheség⁹¹ és a dolognak a *conductornál* való léte alapján – a vállalkozó egyben *custodia*-kötelezett is.⁹²

⁸⁵ Cic. in Verr. II. 1, 57, 149 (részletesen ld. 5. old.)

⁸⁶ BENEDEK F.: *Római magánjog. Dologi és kötelmi jog*. JPTE. Pécs, 1993. 178.

⁸⁷ MAYER-MALY: (fent lj. 43) 17.

⁸⁸ FIORI: (fent lj. 48) 1–136.; BRASIELLO: (fent lj. 39) in: RISG NS 2, 529–580. és NS 3, 3–38.; MAYER-MALY: (fent lj. 43) 17–21.; MOLNÁR – JAKAB: (fent lj. 17) 295 p.; KAUFMANN: (fent lj. 42) 5.

⁸⁹ Itt meg kell jegyezni, hogy BRASIELLO (fent lj. 39) in: RISG NS 2, 541. szerint a köztársasági kor végétől az *opera* és az *opus* csupán a *locatio conductio rei* speciális eseteként, valamint nem anyagi jogi, hanem eljárásjogi problémaként volt ismert.

⁹⁰ MOLNÁR – JAKAB: (fent lj. 17), 296.

⁹¹ A *merces* nem az őrzésért, hanem a vállalt munkaeredményért, az *opus*ért jár.

⁹² D. 4, 9, 5

A mű előállításánál alapkövetelmény továbbá a szakmai hozzáértés. A források gyakran említik az *imperitiát* a *culpával* együtt: a vállalkozó a hozzá nem értéssel (*imperitia*) okozott kárért úgy felel, mintha gondatlanul járt volna el. Számos esetben nehéz megállapítani, hogy a kár az anyag hibája vagy a vállalkozó mesterségbeli tudásának hiánya miatt állt elő.⁹³ Van olyan nézet ugyanis, mely szerint az ékszerész az anyag belső hibájáért is felel, mert mint szakembernek fel kellett volna ismernie azt, és ha az anyag megmunkálásra alkalmatlan, nem lett volna szabad vállalnia a munkát.⁹⁴ Az anyaghiba szabályai kiesnek a felelősség köréből, a veszélyviselésnél vizsgálandók.

6. A veszélyviselés

A veszélyviselés megoszlik a megrendelő és a vállalkozó között. Amennyiben a mű pusztulását annak elkészülte előtt, kívülről jövő, elháríthatatlan ok (*vis maior*) idézte elő, a megrendelő (*locator*) viseli a veszélyt (*periculum est locatoris*), és köteles kifizetni a díjat a vállalkozónak. Abban az esetben azonban, ha a véletlen esemény a munkavégzés körülményeivel kapcsolatos, akkor a veszély a vállalkozót (*conductor*) terheli (*periculum est conductoris*), azaz a már elvégzett munkáért díjat nem kérhet.⁹⁵

A *locatio conductio operis* veszélyviselési szabályait különösen részletesen tárgyalják a klasszikusok a fuvarozási szerződésnél, ezért célszerű először ezt áttekintenünk.

D. 14, 2, 10: *Si vehenda mancipia conduxisti, pro eo mancipio, quod in nave mortuum est, vectura tibi debetur.*

Paulus: *immo quaeritur, quid actum est, utrum ut pro his qui impositi an pro his qui deportati essent, merces daretur: quod si hoc apparere non potuerit, satis erit pro nauta, si probaverit impositum esse mancipium.*⁹⁶

D. 19, 2, 62: *Si rivum, quem faciendum conduxeras et feceras, antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum est.*

Paulus: *immo si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum, si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.*⁹⁷

⁹³ MOLNÁR I.: A vállalkozói és munkabérszerződés alanyainak felelőssége és veszélyviselése a római jogban. in: Acta Jur. et Pol. Tom. XXI. Fasc. 2. Szeged, 1974. 15 pp.

⁹⁴ F. HAYMANN: *Die Haftung des Verkäufers für die Beschaffenheit der Kaufsache.* in: SZ 40 (1919), 190.

⁹⁵ MOLNÁR – JAKAB: (fent l. j. 17), 302.

⁹⁶ „Ha rabszolgák szállítását vállaltad el (fuvarozási szerződés), ahelyett a rabszolga helyett, amelyik a hajón meghalt, vitelbérrel neked nem tartozik (*locator*). Paulus: sőt felmerül a kérdés, hogy mi a per tárgya, hogy vajon azokért adjanak bért, akiket behajóztak (átvették szállításra) vagy azokért, akiket elszállítottak (akik kiszálltak a célállomáson): mivel ha ezt nem lehet megállapítani (ha ez nem tűnik ki a szerződésből), elég lesz, ha a hajós igazolja (*conductor*), hogy a rabszolgát behajóztá.”

⁹⁷ „Ha egy partszakaszt, amelyet építésre elvállaltál és elkészítet, de mielőtt az megvizsgálásra kerülne, egy földcsuszamlás elpusztítja, az a te (*conductor*) veszélyed. Paulus: sőt, ha a föld

Labeo szerint a mű véletlen okozta kivitelezhetetlenségének veszélyét mindkét esetben a vállalkozó (*conductor*) viseli, aki nem kap munkabért, ha a rabszolga a szállítás során meghal, vagy ha a kiépítendő partszakasz az *adprobatio* előtt egy előre láthatatlan földcsuszamlás következtében összeomlik.

Az első esetben Paulus – Labeoval ellentétben – úgy véli, hogy a rabszolga halálát egy elháríthatatlan külső ok idézte elő, vagyis a veszélyt a megrendelő (*locator*) viseli. Ez az ellentmondás kivehető az *immo* és a *satis erit* kifejezésekből, noha a döntése elsősorban a szállítási szerződés tartalmi különbségében tér el Labeoétól.⁹⁸ A második eset bonyolultságát az adja, hogy a veszélyviselés kérdését külön kell vizsgálni a munkavégzés hibája (*vitium operis*), a föld hibája (*vitium soli*) és az elháríthatatlan külső esemény (*vis maior*) okozta veszély esetén.⁹⁹

Míg *vitium operis* alatt egy, a munkavégzés körében, mindenekelőtt a *conductor* személyében fennálló hibát értünk; *vitium solinak* a *locator* által fel dolgozásra bocsátott anyag minőségének hibáját nevezzük.¹⁰⁰ A *vitium operis* esetén a veszélyt a *conductor* viseli (*periculum est conductoris*), azaz az elvégzett munkáért díjat nem kérhet. Ugyanez a szabály vonatkozik a *vitium soli* fennállására is: ha az anyagot már bedolgozta a vállalkozó. A bedolgozandó anyag hibájának veszélyét azonban már a *locator* viseli (*periculum est locatoris*).¹⁰¹ Adott esetben a *vitium operis* és a *vitium soli* körén kívül eső elháríthatatlan ok (előre láthatatlan földcsuszamlás) idézte elő az *opus* összeomlását, a veszélyt tehát a *locator* viseli.

A földcsuszamláshoz (*labes*) hasonlóan ítéldhetjük meg a földomlás (*solum corruere*) mint elháríthatatlan külső ok által előidézett veszélyt is, amit szintén a *locator* visel.¹⁰²

D. 19, 2, 33 *quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses est solum corruisset, nihilo minus teneberis*.¹⁰³

A Castor templom fenntartási munkálatai során Verres kifogásolja az elkészült *opus* minőségét.¹⁰⁴ Mindezt ugyan a *probatio* során teszi, azaz a mű *adprobatio* előtti állapotában, mégsem beszélhetünk a *conductor* (Habonius) veszélyviseléséről, hiszen tudjuk, hogy Verres mindent épen talált, vagyoni haszonszerzés céljából azonban mégis hibát keresett a művön. Nem beszélhetünk

hibájából történik meg ez, az a bérbeadó (*locator*) kockázata, ha a munka hibájából történik, az a te (*conductor*) károd lesz.”

⁹⁸ E. SECKEL – E. LEVY: *Die Annahme einer satisfactio secundum Mancipium*. in: SZ. 47 (1927), 224.

⁹⁹ M. KASER: *Periculum locatoris*. in: SZ. 74 (1957), 190.

¹⁰⁰ Plin. ep. 10, 39 (fent l. 28)

¹⁰¹ SECKEL – LEVY: (fent l. 98) 224.

¹⁰² SECKEL – LEVY: (fent l. 98) 224.

¹⁰³ „amint – így szól – ha egy sziget építését adtad bérbe, és a föld összeomlott, akkor semmi-vel sem kevésbé tartozol (*locator*) felelősséggel.”

¹⁰⁴ Ld. részletesen 3. old.

itt sem a munkavégzés körülményeivel kapcsolatos véletlen eseményről, sem *vitium operis*ről, sem pedig a már bedolgozott építőanyag hibájáról.

7. Az *adprobatio*, *probatio*, *acceptio* kifejezések terminológiai vizsgálata

Az előző fejezetben vizsgált három esetben az *adprobatio* előtti veszélyviselés problémáit taglaltam. *Adprobatio*nak azt az aktust nevezzük, ami után a veszély a vállalkozóról (*conductor*) a megrendelőre (*locator*) száll át. Ezt követi a vállalkozó azon cselekménye, amellyel a szerződésszerűen kivitelezett művet a megrendelőnek átadja (teljesítés).¹⁰⁵

Flor. D. 19, 2, 36: *Opus quod aversione locatum est donec adprobetur, conductores periculum est...si: tanem vi maiore opus prius interciderit quam adproberatur, locatoris periculo est, nisi si aliud actum sit: non enim amplius praestari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consecutus esset.*¹⁰⁶

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az *adprobatio* nem pusztán átvételt jelent, hanem a mű minőségi átvételét a szerződés teljesítésekor. Az *adprobatio* vagy *approbatio* helybenhagyás, tetszés, helyeslés, jóváhagyás jelentésekkel bír.¹⁰⁷ A latin *approbatio*ból származó német *Approbation* jelentései: Billigung, Genehmigung, Anerkennung, staatliche Zulassung¹⁰⁸, vagyis jóváhagyás, beleegyezés, engedélyezés, elismerés.

A *probatio* elsődleges jelentése vizsgálat, vizsgálás, a másodlagos pedig – az *adprobatio*hoz hasonlóan – helyeslés, jóváhagyás.¹⁰⁹ A Cicero-beszédben vizsgált vállalkozási szerződés teljesítése vonatkozásában – az átvételi eljárás részeként – minőségi átvételnek nevezhetjük a *probatiot*, ami az elkészült mű vizsgálatát is magában foglalja.

A német szakirodalom használja a latinból származó *Probation* kifejezést, azaz 1. Prüfung, Untersuchung, 2. Nachweis, Beweis, 3. Erprobung, Bewährung.¹¹⁰ Jelentései: 1. vizsgálat, ellenőrzés, kivizsgálás, 2. bizonyítás, igazolás, 3. kipróbálás, őrzés. A német nyelv ismeri továbbá a *Probator* kifejezést: Prüfer, Kontrolleur¹¹¹, mely szavak ellenőrt, felülvizsgálót jelentenek.

¹⁰⁵ KASER: (fent lj. 47) 187.

¹⁰⁶ „A műért, amit egyezményileg adtak bérbe, amíg jóváhagyják, a bérlő vállalja a kockázatot. Ha *vis maior* miatt a mű mégis meghiúsul, korábban, mint ahogy azt jóváhagyták volna, a bérbeadó viseli a kockázatot, hacsak más nincs perelve: ugyanis a bérbeadónak nem kell azon felül még helytállnia, mint ami a saját gondosságából és a dologból (munka) következik.”

¹⁰⁷ FINÁLY: (fent lj. 59) 149.

¹⁰⁸ *Das große Fremdwörterbuch*. (szerk.) B. ALSLEBEN – D. BAER – U. KRAIF – C. PELLENGAHR. Clausen & Bosse. Mannheim und Leipzig, 2003. 128.

¹⁰⁹ FINÁLY: (fent lj. 59) 1578.

¹¹⁰ *Das große Fremdwörterbuch* (fent lj. 108) 1095.

¹¹¹ *Das große Fremdwörterbuch* (fent lj. 108) 1095.

Mindezekkel szemben az *acceptio* jelentései: 1. elfogadás, 2. kézhezvétel, átvétel, 3. helyeslő elfogadás.¹¹² Innen származik az angol *accept* ige, ami ugyancsak elfogad, átvész jelentésekkel bír.¹¹³ Jogi értelemben tehát az *accipere* a teljesítés elfogadását jelentheti minden joggal.

Az *adprobatio* (*approbatio*), *probatio* és *acceptio* kifejezések terminológiai elemzése után vizsgáljunk meg Cicero Verres elleni második beszédéből két kimagadott részt!

Cic. in Verr. II. 1, 54, 142:¹¹⁴ ...*probatio futura est tua...*, azaz a jövőbeli minőségi átvétel a te feladatod. Ezzel szemben a német fordításban az áll: die Abnahme ist später deine Sache, azaz az átvétel később a te dolgod.

Ezzel szemben : Cic. in Verr. II. 1, 57, 149:¹¹⁵ ...*Habonius opus in acceptum rettulit quadriennio post quam diem operi dixerat...*, azaz négy évvel későbbi napot terjesztett elő (Verres) a mű átvételére, mint amely napot a munkának (a munka elvégzésének) mondott.

IV. A közbeszerzési gyakorlat

Az ókori Rómában tág teret kaptak a vállalkozások, melyeket a magisztrátusok vagy maguk rendeztek, vagy bérbe adták ezeket. Egyes vállalkozók az építkezéseket intézték állami pénzből. A régészek feldolgozásaiból tudjuk, hogy századonként milyen nagyobb művek, közművek létesültek Rómában, melyek többnyire ma is állnak, és olykor ellenállóbbak, mint egy-egy modern építmény. Az állam nevében a magisztrátus járt el, ő kötött szerződést az egyes magánszemély vállalkozókkal. Ha valaki rosszhiszeműen megtörte a *mandatumban* vállalt feladatait, vagy ha hanyagabban járt el azokban, mint a saját dolgában, infámiát szabtak ki rá. Az állami feladatok végrehajtását és a közpénzek kezelését a *censor*, valamint a *quaestor* ellenőrizték.¹¹⁶

A *leges locationis* alatt egy – a magisztrátusok által előkészített – szerződés-tervezetet értünk, mely nyilvános, mindenki által jól látható helyen, legtöbbször a *forumon* került kifüggesztésre.

A köztársasági korban a nyilvános építési munkálatok kiadása a szenátus feladata volt. A két *censor*¹¹⁷ az arra alkalmas időben nyilvánosságra hozta a vállalkozás teljesítési feltételeit a *forumon*, biztosítva ezzel a legjobb eredmény eléréséhez szükséges jelenlétet. A *licitatio* során megfelelő határok között tartották a szenátus által meghatározott vállalkozási díjat, és végül a szerződést az

¹¹² FINÁLY: (fent lj. 60) 16.

¹¹³ ORSZÁGH L.: *Angol-Magyar Kéziszótár*. Akadémia. Budapest, 1992. 16.

¹¹⁴ Ld. részletesen 4. old.

¹¹⁵ Ld. részletesen 5. old.

¹¹⁶ ZLINSZKY J.: *Ius publicum*. Osiris–Századvég. Budapest, 1994. 155.

¹¹⁷ Kr. e. 443-tól a *censorok* jártak el a *licitatio* során. in: TH. MOMMSEN: *Staatsrecht*. Hirzel. Leipzig, 1874. 461. pp.

ily módon kiválasztott legjobb ajánlattevővel kötötték meg. Bizonyos esetekben lehetőség nyílt a hatáskör átruházására a *duumvireknek*, *triumvireknek* vagy *quinquevireknek*, de a vállalkozás teljesítését a *censorok* vagy más illetékes magisztrátusok (*praetor*, *consul*) voltak kötelesek ellenőrizni. A közbeszerzési eljárás ugyanazon menete figyelhető meg a *municipiumok*ban, mint Rómában, azzal a különbséggel, hogy ott a *duumvirek* látták el mindazon feladatokat, melyeket Rómában a *censorok*, a *consulok*, a *quaestorok* és a *praetorok*.¹¹⁸

Ennek bizonyítására vizsgáljunk meg egy Kr. e. 105-ben keletkezett, Puteoliból származó feliratot! Itt a megrendelő egy *municipium*, a város *duumvirjei* pedig egy fal felemelését kínálják fel a vállalkozóknak, pontosan meghatározva annak helyzetét, hosszát, szélességét és magasságát, valamint az ablakok és ajtók elrendezését. A feliratban megnevezésre kerülnek továbbá a kötelező biztosítékok, és részletes leírást találunk a szövegben a *duumvirek* közigazgatási tevékenységéről, tanácsban való eljárásáról.

I. 5: *Lex parieti faciundo in area quae est ante aedem Serapi trans uiam: qui redemerit praedes dato praediaque subsignato duumvirum arbitratu*.¹¹⁹

„Kiírás falmunkálatokra a szabad téren, ami a Serapis templom előtt, az utcán túl helyezkedik el. A *duumvirek* megítélése szerint kezeseket kell állítania és ingatlanokat kell biztosítékként lekötnie annak, aki a munkát átadja.”

III. 8: *Hoc opus omne facito arbitratu duouirum et duouirialium qui in consilio esse solent Puteoleis, dum ni minus uiginti adsient cum ea res consuletur*.

„Ezt az egész munkát a *duumvirek* és az egykori *duumvirek* mérlegelése alapján kell elvégezni, akik Puteoliban a tanácsban szoktak lenni, hacsak nem kevesebben, mint húszan vannak jelen, amikor ezt a dolgot megvitatják.”

A felirat szövegéből egyértelműen kiderül, hogy lehetséges volt a vállalkozási díj (*merces*) két részletben történő kifizetése.¹²⁰

III. 12: *Dies operis: kalendis Nouembribus primeis. Dies pequiniae: pars dimidia dabitur ubei praedia satis subsignata erunt, altera pars dimidia soluetur opere effecto probatoque*.

„A munka napja (határidejei) november elseje. A fizetés határideje: a fele részét akkor fogják adni, amikor a telkeket (biztosítékként) megfelelően lekötötték, a másik részét akkor fizetik, amikor a munkát elvégezték és jóváhagyták.”

Az építési vállalkozó a forrásokban nemcsak *conductor*¹²¹, hanem *redemptor* és *manceps* néven is szerepel. Az állami közbeszerzési eljárásban az építési vál-

¹¹⁸ RIES: (fent lj. 24) 43.

¹¹⁹ Lex parieti faciundo Puteolana, in: *Fontes iuris Romani anteiustiniani* (FIRA) III, Nr. 153.

¹²⁰ RIES: (fent lj. 24) 73.

¹²¹ D. 19, 2, 22, 2: *Cum insulam aedificandam loco, ut sua impensa conductor omnis faciat...*
„Amikor a sziget építését bérbe adom, hogy a vállalkozó mindent a saját költségén készítsen el.”

lalkozót *redemptornak* hívták¹²², és *manceps*nek nevezték azt, aki a megbízást már megkapta.¹²³

A vállalkozók társasággá alakulhattak, hogy az épület kivitelezéséhez szükséges tőkét előteremtsék; ebben az esetben nem minden társasági tag (*socius*) volt szerződő partner, csupán egy közülük. Előfordult azonban, hogy a *socii* kezsként helytálltak a szerződő félért.¹²⁴ A *socius*ként való belépés a megbízás után is lehetséges volt, mindenesetre a *ensor* az állami közbeszerzési eljárás során ezt megakadályozhatta egy klauzula felállításával.¹²⁵

A források tanúsága szerint kezdetben gyakori volt a *stipulatio* útján történő szóbeli szerződéskötés, kivéve a magánvállalkozók és az állam között létrejövő építési szerződések esetét, hiszen olyankor maga az állam is szerződő fél volt, és nem igényelte a *stipulatio* szigorú formai követelményeinek betartását, elegendőnek tartotta a *lex contractus* konszenzussal való megkötését.¹²⁶

A klasszikus építési *stipulatio*k olyan garancia-ígéretnek tekinthetők, melyek egy *locatio conductio* mellett, annak kiegészítéseként születtek: a kötelelem biztosítékként a megrendelő pozícióját erősítették, azaz az építkezés határidőre való befejezését garantálták.¹²⁷

V. Összegzés

A tudományos irodalomban a XIX. századtól kezdve az a Theodor Mommsen által képviselt nézet uralkodott, miszerint a római állami *operae*-kiírások egyfelől jelentős hatást gyakoroltak a későbbi magánjogi *leges contractus*ra, másfelől az e területen érvényesülő szerződéskötési formaszabadság lényegesen nagy lökést adott a magánjogi szerződések ezirányú fejlődésének.¹²⁸ A rendkívüli kiadások szükségessé tették a speciális építési szerződési gyakorlat kidolgozását.

Mommsen óta vitathatatlan továbbá a történelemtudomány álláspontja: a köztársasági kor legnagyobb építési műremekei, melyeket Róma városában emeltek, a *ensorok* közigazgatási tevékenységét dicsérik.¹²⁹ Livius történetír-

¹²² Lex Ursonensis, LXIX.: *uti redemptori redemptoribusque qui ea redempta habehant* „Miként a vállalkozónak és a vállalkozóknak, akik ezeket a vállalt dolgokat birtokolták.”

¹²³ RIES: (fent lj. 24) 48.

¹²⁴ Lex Malacitana LXV. 68, Lex Irnitana LXV. 7, SPITZL XXX.

¹²⁵ RIES: (fent lj. 24) 49.

¹²⁶ RIES: (fent lj. 24) 40., PIELER: (fent lj. 12) 1479.

¹²⁷ G. THÜR: *Stipulatio és építési vállalkozás*. in: Acta Universitatis Szegediensis Tom. XXIX. Fasc. 1–48. Szeged, 2007. 666. pp.

¹²⁸ A. BECHMANN: *Der Kauf nach gemeinem Recht*. Deichert, Erlangen, 1876. 227.; KARLOWA: (fent lj. 74) 644 pp.; DEGENKOLB: (fent lj. 66) 127 pp.; P. JÖRS: *Römische Rechtswissenschaft zur Zeit der Republik*. Vahlen, Berlin, 1888. 212 pp.

¹²⁹ MOMMSEN: (fent lj. 118) 453 pp.; LIVIUS 39, 44: Flaccus maga külön a Neptunus forráshoz vezető tőlést építtetett, amit a nép útként használhatott, továbbá egy, a Formiae-hegyen átvezető utat. Cato a Lautumiaenál két – a Maenius és a Titius nevű – csarnokot, továbbá négy bolthelyi-

sából azonban kiderül, hogy „a *censorok* működése hírhedtté vált, és sok ellenségeskedést szült”.¹³⁰

A Cicero-beszédben egyértelmű utalást találunk arra vonatkozóan, hogy a közigazgatási rendszer és ezzel együtt a közbeszerzési gyakorlat csak morálisan kifogásolhatatlan magisztrátusokon keresztül működhetett kielégítően. A vállalkozó felelősségének és veszélyviselésének átfogó vizsgálata arra enged következtetni, hogy Habonius szerződésszerű teljesítése nem szolgál alapul a vállalkozói felelősség és veszélyviselés megállapítására. Verres ugyanis vagyoni haszonszerzés reményében kifogásolta az *aedes Castoris* oszlopainak merőleges-ségét a *probatio* során. Ezzel megerősíthetjük Cicero legfőbb vádját Verres ellen, miszerint a *praetor* sikkasztást (*furtum rei*) követett el.

Az utóbbi években az Európai Unió közbeszerzési irányelveinek hatására tovább gazdagodott a témával kapcsolatos szakirodalom. Már a kezdetektől fogva különös figyelem irányult egyes államok és közösségek megbízási, közbeszerzési tevékenységére. Eltekintve attól a vitathatatlan tényről, hogy a köztársasági korban meglepően csekély jogi szabályozás mellett is kivételesen nagy hatékonysággal ment végbe Róma gazdasági igazgatása¹³¹, elképzelhetetlennek tartom, hogy a mai közbeszerzési jog gyökereire oly nagy befolyást gyakorló antikvitás nyilvános építkezési munkálatai illetve közigazgatási aktusai teljesen problémamentesen és szilárd normatív bázis mellett valósultak volna meg.

séget vett meg az államnak, s ott oszlopcsarnokot építtetett, amelyet Porciusnak neveztek el. in: LIVIUS: *A római nép története a város alapításáról*. ford. Muraközy Gy., Európa, Budapest 1982, 66.

¹³⁰ LIVIUS 39, 44: A *censorok* minden magánembertől elvették a vizet, amelyeket ezek a nyilvános vízvezetékéből saját házukba vagy földjükbe vezettek, s harminc napon belül lebontottak minden házat vagy egyéb építményt, amelyet magánemberként nyilvános területen emeltek. Ezután az erre a célra engedélyezett pénzből bérbe adták a szükséges építkezéseket: a víztároló medencék kikövezését, ahol szükséges volt, a csatornák tisztogatását s újabbak építését az Aventinuson és a Város egyes részein, ahol ezek még hiányoztak.

¹³¹ PIELER: (fent lj. 12) 1481.

NÓRA NATÁLIA OROSZ

LOCATIO CONDUCTIO UND VERGABEPRACTIS IM
RÖMISCHEN RECHT

(Zusammenfassung)

Der Censor war bei der Vergabe von öffentlichen Bauten in der römischen Republik verpflichtet, den Werklohn des Unternehmers, der vom Senat beigesteuert wurde, innerhalb eines gewissen Limits zu halten. Die Vollendung des Vertrages prüften die Censoren oder die zuständigen Magistrate (*praetor, consul*), die die Bauverträge nur innerhalb ihrer Vertretungsmacht und dem ihnen zugewiesenen Geldmitteln vergeben konnten. Bauverdingungsverträge öffentlicher Hand wurden meistens über den Bau oder über die Reparatur von Tempel, Straßen und Wasserleitungen ausgeschrieben. Im Mittelpunkt des Bauvertrages stand das *opus*, eine *res futura*, die vergeben wurde und mit dem Werklohn als Gegenleistung korrespondierte. Der Ersteigerer war verantwortlich für die vertragsgemäße Herstellung des Werkes, insbesondere für die Einhaltung des in den *leges* festgesetzten Termins der Fertigstellung. Die Hauptpflicht des Bestellers bestand in der Zahlung des Werklohnes und der Abnahme des Werkes.

In Ciceros zweiten Rede gegen Verres wurde die Erhaltung des Kastortempels auf dem Forum von den *censores* des Jahres 85 v.Chr. vergeben. Kurz darauf starb der Unternehmer unter Hinterlassung eines zweijährigen Sohnes. Der Senat übertrug die Kontrolle der Erhaltungsarbeiten den nächsten Prätores. Ein Senatsbeschluss ordnete an, dass die baulichen Ausbesserungsarbeiten die Prätores C. Verres und P. Caelius überprüfen und beurteilen sollen. Der Tempelbau soll schlecht ausgeführt worden sein; daher vergab Verres den Bauvertrag ein zweites Mal, wobei der erste Unternehmer die Kosten der Weitergabe trug: *locator opus id quod ex mea pecunia reficiatur*. Cicero hält es für üblich (*ubi illa consuetudo*), dass der bisherige Unternehmer mitbieten durfte.

Die Information, die wir für die Handhabung der Vergabe von Wartungsverträgen aus Ciceros Text ziehen können, zeigt deutlich, dass ein und derselbe Unternehmer gleichsam in Form von Kettenverträgen auf längere Dauer betraut werden konnte. Verres wollte sich jedoch am Geschäft bereichern, er erwartete größere Summen als Bestechung für seine Privatkasse. Da solche Versuche von Seiten der Tutoren des minderjährigen Erben ausblieben bzw. ihm zu gering erschienen, ließ er eine neue Auktion über die Reparaturarbeiten ausschreiben.

Die Konditionen des neuen Vertrages lauteten wie folgt: der Unternehmer soll das Werk vertragsgemäß auszuführen; er soll auch die Beweislast über die ordnungsgemäße Herstellung des Bauwerkes tragen, was er durch Zeugen nachweisen konnte. Die Maßstäbe der *probatio operis* waren die Vertragsmäßigkeit und die handelsüblichen Gewohnheiten bei der Abgabe des Werkes. Nach Cicero nannte die *lex contractus* bloß die Anzahl der zu reparierenden Säulen, nicht aber deren Ausrichtung. Es bleibt aber schwer zu beurteilen, was genau die Gewohnheiten in der Baubranche damals gewesen waren.

Es war weiterhin üblich, dass der Unternehmer Sicherheit zu leisten hatte. Wenn die Arbeit fertig gestellt wurde, kam die Kontrolle und die Abnahme des Werkes durch den Besteller (*probatio, adprobatio*). Die *probatio operis* hatte Sicherungsfunktion in Bezug auf die ordnungsgemäße Herstellung für den Besteller und in Bezug auf den Werklohn für den Unternehmer; auch das Risiko ging damit vom Hersteller auf den Besteller über.

In der Literatur sind einige historische Beispiele für Schlechterfüllung des Unternehmers bei öffentlichen Bauten zu finden. Ich zitiere dafür aus den *epistulae* des jüngeren Plinius, worin der Unternehmer den Bau nicht den *leges locationis* entsprechend ausführte oder der halbfertige Bau bereits erhebliche Mängel aufwies.

Auch die Römer wussten, dass die Billigstbieter nicht immer die Bestbieter sind. Die bedrückenden Informationen aus Ciceros Rede weisen darauf hin, dass ein solches Vergabesystem nur in der Handhabung von moralisch einwandfreien Magistraten befriedigend funktionieren konnte. Wenn diese Voraussetzungen nicht zutreffen, werden die institutionellen Kontrolldefizite des Organhandels evident.